

Babits, Mauriac, Márai, Juhász Ferenc, Weöres Sándor és Gabriel Marcel, Mounier, Lacan és a többiek... Hány nagy név, hány mai legenda! Hány összetartó és szétváló gondolat.

A lényeg? Azt alighanem az egyik naplójegyzet tartalmazza, amelyben Vas István megrendítően szép sorait idézi Szabó Ferenc:

Feltámadás szele mindig újra
Fúj a földön – fúj hát rajtam át
Pusztaságom odvaiba fújva
Oszlasd szét a kétely zavarát
S új kezdet lesz, ami már kiszáradt:
Hajtsd ki megint a pálmafákat!...

(R. L.)

Történelem

Pázmány Péter emlékezete, halálának 350. évfordulóján. Szerkesztették: Lukács László SJ és Szabó Ferenc SJ. Róma, 1987.

Pázmány Péter halálának 350. évfordulójára kései rendtestvérei szerkesztésében, szellemi hagyatékának leghivatottabb föltárói tollából impozáns tanulmánykötet jelent meg, amely a kutatások folytatására minden bizonnyal ösztönzően fog hatni. A kötet összességében ékes bizonyítékul szolgál arra, hogy itthon és külföldön egyaránt túlléptek azon a több évtizedig uralkodó állásponton, miszerint Pázmányban kizárólag a „magyar próza atyját” vagy a „harcias főpapot” ünnepeljük.

A Pázmány-bibliográfia, amelyet Polgár László állított össze mindenre kiterjedő figyelemmel (413 tétel), végre felváltja a „Magyar irodalomtörténet bibliográfiája” 1. kötetének Pázmányról összeállított részét, amely csupán 220 tételt tartalmaz. Ez az új bibliográfia a kutatók biztosabb tájékoztatása mellett felhívja a figyelmet az egyes területek feltáratlanságára is. Pázmányt mint teológust eddig összesen 13 írásmű vizsgálta, mint filozófust pedig csak 11. Ezek a számok önmagukért beszélnek.

A kötet első két tanulmánya a teológus Pázmányt teszi ismertebbé. Óry Miklós postumus írását – Pázmány kegyelemvitája a grazi egyetemen – tekintélyes forrásgyűjtemény egészíti ki, s ez utóbbi tovább növeli a kötet értékét. Pázmány hitelemzését vizsgálva Szabó Ferenc a cenzúra-ügy jobb megismerését lényeges összefüggések felderítésével segíti. Az irodalomtörténész Bitskey István a grazi vitairatokról értekezve azt példázza és hangoztatja, hogy a nagy életmű egyes darabjai igen szorosan kapcsolódnak egymáshoz. A Kalauz jövőbeni elemzése során ezt a tényt figyelembe véve a

valóság még teljesebb megközelítése válik lehetővé.

Az örökös kérdés – Pázmány hűsége maradt a rendjéhez, igen vagy nem? – Lukács László tanulmányával véglegesen nyugvópont-ra jutott. A szerző gazdag dokumentációt ad közre és egyértelműen bebizonyítja, hogy „Pázmány jezsuita maradt mint érsek”. Szántó Konrád Pázmány főpásztori tevékenységét vizsgálva a magyar katolicizmus megújításában játszott szerepét vázolja föl. Mészáros István, akinek a hazai iskolatörténet már eddig is sokat köszönhet, értékes fejezettel egészíti ki eddigi ismereteinket. Pázmány Pétert mint a XVII. századi iskolaügy újjászervezőjét forráskutatásai alapján ismerteti és az 1634-es egyházlátogatási jegyzőkönyv népoktatási vonatkozású adatait táblázatba rendezve közreadja. Végkövetkeztetése: „A XVII. század első fele hazai katolikus iskolaügyének minden pontján ott található Pázmány kézjegye. Irányítása alatt megújult a katolikus oktatás-nevelés.” Ehhez a tanulmányhoz szervesen kapcsolódik Fricsy Ádám írása, aki a hódoltságban ekkortájt létezett katolikus iskolák helyzetét és jelentőségét vizsgálja. Gyurás István rövid, de annál érdekfeszítőbb tanulmánya a Kalauz latin nyelvre történt fordítása és a wittenbergi válasz körüli kérdéseket igyekszik tisztázni. Ez nagyrészt sikerül is a szerző által a hamburgi állami könyvtárban fölfedezett és most először közölt levél segítségével. Az Istvánffy-féle Historia kiadásával kapcsolatban Herner János közöl két dokumentumot. Rendkívül fontos és figyelemre méltó Hargittay Emil írása: „A politikai elmélet Pázmány tevékenységének hátterében.” Kár, hogy ez a tanulmány nem hamarabb jelent meg,

mert akkor az új „Magyarország története” 3/1-es kötetében Pázmány politikájának értékelése bizonyára árnyaltabb megfogalmazásban szerepelne. Hargittay ugyanis Pázmánynál egyfajta szemléletváltozást figyelt meg, s ez életútján nyomon követhető: miként jutott el a Habsburg-politika szolgálatából (1601–1618) önálló politikai felfogásának kiépülésén keresztül (1619–1629) annak kiteljesedéséhez (1630–1637). A pázmányi gondolkodásmód „rendkívüli rugalmasságát a politikai gyakorlatban a történelmi tapasztalatok és realitások messzemenő figyelembevétele jelentette”.

A kötetben szereplő tanulmányok a jeles évfordulón valóban méltó emléket állítanak a pontifex Pázmány Péternek, aki nemzetét javára hidat vert Bécs és Erdély, egyháza javára Nagyszombat és Róma, s a Krisztus-hívők javára föld és ég között.

Bitskey István: Pázmány Péter

Ez az életrajz a kiváló Pázmány-kutató ünnepi ajándéka a magyar olvasóközönség számára. Az életrajzírás hosszú ideig nemigen talált avatott művelőkre hazánkban. Most végre mintha ez a műfaj is ébredne. Ennek természetesen előfeltétele, hogy a szerző hosszú, fáradtságos munkával ne csupán a megírandó életrajz adatait akarja megismerni, hanem magát a főhőst is, éspedig munkásságán keresztül. Bitskey István Pázmány prédikációit tanulmányozva jutott el a katolikus megújulás legkiemelkedőbb személyiségének elmélyült ismeretére. Ez végig érződik a remek stílusban megírt könyvön, amely a részletkérdések aprólékos fejtegetésével nem terheli az olvasót s így sikerül valóban széles réteghez szólnia. A gondos nyelvi megfogalmazáson érződik, hogy Bitskey Pázmány nyelvének alapos ismerője s a magyar nyelvet – a tömegkommunikáció pusztító áramlatával ellentétben – értéknek tartja. Fraknói Vilmos több mint egy évszázaddal ezelőtt írta meg háromkötetes Pázmány-életrajzát, majd rá egy évtizeddel közzétette az egy kötetbe rövidített, nagyközönségnek szóló biográfiát. Szeretnénk hinni, hogy Bitskey még tartogat egy nagyobb szabású Pázmány-életrajzot is jövődi történelmi irodalmunk számára. Pázmány – tőle – megérdemli. (*Gondolat*)

Sz. Jónás Ilona: Árpád-házi Szent Erzsébet

A Magyar Történelmi Társulat „Életek és korok” sorozata újabb, az egyház által kanonizált szent életét bocsátotta közre. Szent VII. Gergely biográfiája után a magyar szentek

Európa-szerte legismertebbjéről olvashatunk napjaink kutatásainak tükrében. A szerző, mielőtt az életrajzot ismertetné, a szentség fogalmát igyekszik tisztázni, hogy az olvasó világos kiindulási ponttal rendelkezze. Az életút felvázolása után a gyóntató, Marburgi Konrád bemutatása következik. Erzsébet élet-szentsége a ferences szellemiség hatására bontakozott ki – de a lelkeség–szellemiséget feltétlenül szükséges ideológiának nevezni? S ha igen, akkor is megfontolandó, hogy itthon az olvasók ugyanazt értik-e rajta, mint a nyugat-európai történészek? A könyvet a kanonizáció és a kultusz ismertetése fejezi be, s a szerző így összegzi Szent Erzsébet életét: „Akit fenn tart az emlékezet, az rendszerint adni is tudott, nemcsak a saját kora, de a jövő számára is.” (*Akadémiai Kiadó*)

Georges Duby: A lovag, a nő és a pap

A hazánkban is jól ismert, kiváló történész a házasság vallási és társadalmi vonatkozásait együttesen vizsgálja. Tanulságos a könyv borítóján szereplő ismertetésből idézni, mert félt, hogy a felületes olvasóban tényleg ez az összkép alakul ki: „Az ezredik év és a 13. század kezdete közé esik az európai házasság történetének egy igen fontos szakasza: az egyház vezetőinek kemény küzdelme azért, hogy saját koncepciójukat érvényesítsék a házasság intézményében. Miközben, nem minden nehézség nélkül, rászorították a papokat a nőtlenségre, a világi népeiséget a keresztény házasságnak megszentelt és a papság által ellenőrzött keretbe kívánták zárni.” A szerző szerencsére ennél lényegesen árnyaltabban fogalmaz és tekintélyes forrásanyagra támaszkodva fontos kérdéseket tisztáz. A szakkritikák azonban nem egy ponton kétségbe vonták Duby módszerének és következtetéseinek helyességét. Feltűnő, hogy például a keresztény házasság első évezredét tárgyaló monográfiát, amelyet Karl Ritzler írt, nem vette figyelembe. A „sacramentum” fogalma sincs kellően tisztázva (219. o.), jöllehet a szakirodalom bőséges. Ugyancsak az előzmények tisztázatlansága áll fönn a cölibátus esetében is. A legújabb kutatások szerint a gregoriánus eszmék a papi nőtlenség helyreállításában és nem bevezetésében játszottak fontos szerepet, mert annak gyökerei a kereszténység kezdeteihez nyúlnak vissza. A könyv vitathatatlan érdemei ellenére is Michelet, a múlt század híres francia történésze jut eszünkbe, akinek művein manapság a XIX. század vélekedését jobban lehet tanulmányozni, mint azt a kort, azt a témát, amiről

írt. Az említett pontokon Duby lenne a XX. század Michelet-je? (*Gondolat*)

Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Szerkesztette Fügedi Erik

A művelődéstörténeti sorozat megindításának fontosságát a bevezetőben Köpeczi Béla hangsúlyozza. A szintézis ideje még nem érkezett el, a feladat egyelőre a rész kutatások eredményeinek közzététele. A változatos témájú (szentek tisztelete, iskolázás, zárandoklás, szentvér-kultusz, sírkövek stb.) tizenhárom ta-

nulmány a hazai egyháztörténelem számos kérdését is megvilágítja. Az 1083-as szentléle avatással kapcsolatban négy szerző „ugyanazt a témát adva elő a maguk szemszögéből és eszközeivel, együttesen a harmóniának ugyanazt a megnyugtató, élvezetes hatását érték el, mint a kamarazene”. A szellemi kultúra mellett az anyagi kultúra tárgyalása sem marad el. A jelen kötet fontos hozzájárulás egyházi és nemzeti kultúránk mélyebb megismeréséhez. (*Gondolat*)

Török József

Színház

Jeles András–Melis László: A mosoly birodalma

A színház a város szíve. Élő színház nélkül a város halott város. Egy évtizeddel ezelőtt Budapestről Párizsba, majd New Yorkba költözött a Kassák Színház (a későbbi Squat Theatre), és híveik számára Budapest élő színház nélkül maradt.

A pesti kőszínházakban persze továbbra is minden este felgördült a függöny: hol jobb, hol rosszabb produciók kedvéért. A nyolcvanas évek elején aztán, a vidéki – főként kaposvári – vérátömlesztés hatására a Nemzetiben már egészen jó előadásokat is láthatott a közönség, majd létrejött a Katona József Színház, a korszerű, európai kultúrájú színházművészet fővárosi fiókja, és alkalmanként ma már másutt is látni restaurációs modern felfogású, pontos előadásokat. De a legegészebb kőszív sem dobog, a legszebben kifaragott kőszobor sem szólal meg: a tisztességes, korszerű, profi színház még nem élő színház.

Ahogy az amatőr vagy félamatőr színház sem lesz azzá, pusztán függetlensége miatt. Még a legigényesebbek erejéből és tehetségéből is csupán egy-egy igazán sikerült darabra, előadásra futotta, de – talán a Stúdió K Woyzeckje kivételével – vagy a végletes elszántság, vagy a verejtékes munka, vagy az átfogó koncepció, vagy a tehetségek szerencsés együttállása, vagy valami különleges közösségi kisu-gárzás még akkor is hiányzott ahhoz, hogy az

előadás egy egész tetszhalott várost megmozgató eseménnyé nőjön.

De most, egy évtized után újra élő színházat látni Pesten. Az újabb filmrendező-nemzedék egyik prominens alakja, A kis Valentinót, a Mesterembereket és az Angyali üdvözetet készítő *Jeles András* évek szívós munkájával egy olyan színtársulatot teremtett, amelyet nem kötnek bonyolult gazdasági és műsorpolitikai szabályozók, amelynek nem kell sorozatban muszáj-darabokat színre vinnie, amely nem rabszolgája sem egy százsor megunt, beépített színpadtechnikának, sem százsor megunt, de foglalkoztatandó rutinié-színészek retorikájának és rigolyáinak. Amelyben „Dráma és Színész” – Jeles szavaival – nem „zavarják egymást, mintha a rádióállomáson egyszerre két adó szólna”, s amelyben a Rendezőnek nem kell megpróbálnia állítólagos harmóniát teremteni köztük egy olyan Koncepcióval, amely „legtöbbször végtelenül messze esik mind a Drámától, mind a Színésztől”. Amint a kőszínházakban látható legtöbb előadásnak mind szövege, mind eljátszásmódja, mind koncepciója egyaránt messze esik azoktól a problémáktól, amelyekkel a színészek és a nézők a színházba beléptek, és amelyeket hiába igyekeznek ott bent (és persze sokszor itt künt is) elfelejteni.

A *Monteverdi Birkózókör* viszont már nevével is deklarálja, hogy az évezredek léptékű nagy kultúra és a mi mai korunk abszurd vagy efemer, pitiáner vagy hátborzongató, de megkerülhetetlen jelenségeinek drámai ötvözésé-